

ТВОРЧАЯ СПАДЧЫНА Ф. СКАРЫНЫ Ў ПРАЦАХ ФІЛОЛАГАЎ БДУ

Са старажытных часоў неўміручай крыніцай духоўнага ўзбагачэння чалавека з'яўляецца кніга. Слаўны юбілей — 490-годдзе кнігадрукавання ў Вялікім Княстве Літоўскім — непасрэдным чынам звязаны з дзейнасцю Францыска Скарыны, які ў 1522 г. у Вільні выдаў «Малую падарожную кніжку». Вялікі палачанін увасобіў нацыянальны ідэал беларусаў: «Бясспрэчным і нязменным застаецца падкрэсліванне Ф. Скарынам сваёй актыўнай далучанасці да лёсу беларускага народа, яго культуры, літаратуры, жыцця роднага Слова» [4, с. 9].

У эпоху Рэнесансу асветнік узбагаціў свядомасць «посполитого люду» ідэяй гістарычнага адзінства чалавека і сусветнай культуры, існаванне шматлікіх моў лічыў найважнейшым здабыткам цывілізацыі. На аснове біблейскіх тэкстаў ён абгрунтаваў ідэалы духоўнага і інтэлектуальна-маральнага ўдасканалення чалавека. В. К. Шынкярэнка трапна заўважыла: «Веліч сапраўднай асобы ў тым і заключаецца, што яна невымерная, што ў слове пра яе заўсёды мяркуецца працяг і хаваецца недагаворанае» [15, с. 189].

Актуальнасць правядзення навуковых чытанняў абумоўлена не толькі юбілейнай датай, але і неабходнасцю звярнуць увагу сучаснага грамадства на прыярытэт гуманітарных навук, якія на працягу стагоддзяў былі скіраваныя на фарміраванне гарманічнай Асобы. Францыск Скарына піша: «Людское естество двояким законом бывает справовано от Господа Бога, то ест прироженным, а написаным. Закон прироженный в том наиболее соблюдаем бывает: то чинити иным всем, что самому любо ест от иных всех, и того не чинити иным, чего сам не хоцещи от иных имети» [9, с. 136]. Працягваючы скарынаўскую традыцыю, прафесар філалагічнага факультэта БДУ І. В. Шаблоўская пераканаўча сцвярджала: «Філалагічная адукацыя, з'яўляючыся часткай гуманітарнай, самым непасрэдным чынам уплывае на ўзровень нацыянальнай самасвядомасці і ў той жа час залежыць ад яго. Гуманітарныя навукі ўвогуле вызначаюць Духоўны Космас нацыі, спрыяюць станаўленню яе інтэлігенцыі, духоўнай эліты» [10, с. 23].

У першай чвэрці XX ст. творчую фенаменальнасць Францыска Скарыны як з'яву ўласна беларускай культуры асэнсоўвалі М. Багдановіч, В. Ластоўскі, І. Луцкевіч, Я. Карскі; навукоўцы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта і Інбелкульта — У. Пічэта, М. Доўнар-Запольскі, Я. Лёсік, У. Ігнатоўскі, М. Янчук. Вучоныя паказвалі ролю асветніка на фоне літаратурнага працэсу ў Беларусі эпохі Адраджэння. У 1925 г. рэктар Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта У. І. Пічэта ўзначаліў юбілейную скарынаўскую камісію

па святкаванні 400-годдзя беларускага кнігадрукавання. Прафесар БДУ М. Пятуховіч прысвяціў два артыкулы Ф. Скарыне, у якіх паказаў патрыятычныя імкненні першадрукара Бібліі. А. Каўка заўважаў, што «ў Пятуховіча ўвідочніўся зусім выразна ўсечаны, палавінчаты падыход да Скарынаўскай творчай спадчыны, абумоўлены... нігілістычным стаўленнем носьбітаў новай “пралетарскай” ідэалогіі да самаісных якасцей культуры і асабліва яе ідэалістычна-рэлігійнай традыцыі» [3, с. 52].

У. І. Пічэта быў перакананы, што «ў Беларускім дзяржаўным універсітэце не толькі беларуская мова павінна быць мовай выкладання, але Беларускі ўніверсітэт і па зместу прадметаў павінен быць беларускім» [8, с. 247]. Вучоны прысвяціў нашаму першадрукару шэраг грунтоўных прац, лічыў неабходным вывучаць дзейнасць Ф. Скарыны як выдатнага гуманіста еўрапейскага Адраджэння на шырокім фоне сацыяльна-палітычнага жыцця Вялікага Княства Літоўскага, лічыў памылковымі погляды тых даследчыкаў, якія звязвалі яго перакананні з канфесійнымі напрамкамі. У артыкуле «Беларускае Адраджэнне XVI в. і сучаснае беларускае нацыянальна-культурнае Адраджэнне» вучоны піша: «...пераклады Францішка Скарыны стваралі новую жывую беларускую мову, якая павінна стаць найвялікшай крыніцай нацыянальна-культурнага адраджэння беларусаў» [8, с. 221]. У 1926 г. было апублікавана яго грунтоўнае даследаванне «Scoriniana», у якім прааналізаваны скарыназнаўчыя даследаванні канца XIX — пач. XX ст. і паказана неабходнасць стварэння абагульняючай працы пра творчую спадчыну Ф. Скарыны.

Традыцыі першых універсітэцкіх даследчыкаў спадчыны нашага першадрукара працягваюць вучоныя факультэта другой паловы XX — пач. XXI ст. — Л. М. Шакун, М. Г. Булахаў, А. І. Яновіч, А. А. Лойка і інш. Прафесар Л. М. Шакун глыбока асэнсаваў значэнне Скарыны ў гісторыі беларускай пісьменнасці, паказаў перакладчыцкую і выдавецкую дзейнасць першадрукара на шырокім фоне літаратурна-моўнага працэсу тагачаснай Беларусі [Гл.: 11; 12, с. 19–23; 13, с. 101–108 і інш.]. Даследчык сцвярджаў, што ў творчасці Ф. Скарыны «пашыраліся выяўленчыя магчымасці літаратурнай мовы за кошт смелага, некалькі незвычайнага спалучэння элементаў рознага паходжання — кніжнаславянскіх і народна-гутарковых. Тым самым сціраліся рэзкія граніцы паміж моўна-стылістычнымі асаблівасцямі займальнай, так званай “неполезной”, і “высокай” літаратуры» [14, с. 310]. Вучоны вызначыў адну з асноўных асаблівасцей развіцця старабеларускай мовы — «магчымасць суіснавання ў сістэме тагачаснай беларускай літаратурнай мовы даволі адрозных па структуры і выяўленчых сродках функцыянальна-стылістычных разнавіднасцей, кожная з якіх магла развівацца на сваім участку літаратурнага руху і судакранацца з іншымі толькі некаторымі агульнымі рысамі» [14, с. 313]. Л. М. Шакун прааналізаваў «эмацыянальны ключ» у прадмовах Ф. Скарыны, класіфікаваў прадмовы як навукова-папулярныя трактаты, разгорнутыя анатацыі, гісторыка-філалагічныя каментарыі.

М. Г. Булахаў асабліваю ўвагу засяродзіў на скарынаўскіх выданнях як на важнай крыніцы гістарычнага вывучэння словаўтваральных працэсаў і семантычнага развіцця некаторых катэгорый лексікі. Даследчык зрабіў вывад: «...Скарына ў сваіх выданнях адлюстравваў тыповыя рысы словаўтваральнай сістэмы беларускай літаратурна-пісьмовай мовы першай палавіны XVI ст. Разам з тым ён выкарыстаў у неабходных выпадках традыцыйна-кніжныя сродкі стараславянскай, старажытнарускай, старажытнапольскай і старажытначэшскай моў, якія давалі магчымасць значна расшырыць межы сінаніміі і паспяхова вырашаць задачу агульнадаступнага тлумачэння і перакладу царкоўнаславянскіх тэкстаў» [1, с. 344].

Грунтоўна прааналізавала стылёвыя асаблівасці прадмоў Ф. Скарыны А. І. Яновіч [Гл.: 16]. Даследчыца вылучае ў стылістыцы скарынаўскіх тэкстаў «вар’іраванне плана выказвання — ад маналога да павучальнага дыялога, ад выкладання бясстраснага апавядальніка да зацікаўленага звароту да чытачоў і асобь», лічыць, што «асноўным тыпам арганізацыі тэкстаў з’яўляецца рацыянальна-лагічная структура з перавагай паслядоўнага разгортвання як прыёму, што ляжыць у аснове маўленчай адзінкі» [16, с. 93, 94]. А. І. Яновіч акцэнтуюе ўвагу на градацыі, прыёме паралельнага разгортвання, выкарыстанні фігур замяшчэння (гіпербалы, тropy) і фігур сумяшчэння (сінанімія, параўнанні, антытэза), а найбольш характэрнай рысай у яго прамовах вылучае стылістычную сіметрыю. Выснова даследчыцы гучыць лагічна і пераканаўча: «Чаргаванне лінейнай або рамачнай сінтаксічнай сіметрыі з’яўляецца важным стылеўтвараючым прынцыпам, які ў спалучэнні з іншымі рысамі стылістыкі Ф. Скарыны дазваляе сцвярджаць пераемнасць і развіццё ў яго творчасці традыцый старажытнаславянскай кніжна-пісьмовай культуры» [16, с. 96].

Важкі ўнёсак у Скарыніну зрабіў А. А. Лойка, які прысвяціў асветніку вершы, напісаў раман-эсэ «Францішак Скарына, або Сонца маладзіковае», грунтоўна асэнсаваў спадчыну Францыска Скарыны ў падручніку для ВНУ «Старабеларуская літаратура», выдатна паказаў наватарства першадрукара, асновы яго светапогляду, патрыятызм і гуманізм. «Упершыню ў навуцы выяўлены галоўныя культурна-эстэтычныя і агульнанацыянальныя дамінанты сінтэтычнай творчасці Скарыны, яго шматгадовай працы над Бібліяй, сутнасць якой палягала ў межах такіх катэгорый, як асвета, веды, пазнанне», — слухна адзначае І. В. Саверчанка [цыт. па: 5, с. 615]. У інтэрв’ю А. Марціновічу А. Лойка выказаў цікавую думку: «У літаратуры асноўнае, на мой погляд, пачуць час у яго адметнасці, я б сказаў, вібрацыі, трымценні, пачуць музыку душы і мыслі чалавека ў пэўным часе» [5, с. 463]. Ён адчуў думку Францыска Скарыны як паэтычную, трымтліва-музычную, узнёсла-літургічную. Даследчык выводзіў Скарыну «з-пад квадратнага караню не толькі свайго часу, але і з прадгісторыі» [5, с. 465]. Шматгранная філалагічная дасведчанасць дазволіла вучонаму сцвярджаць, што асветніцкая дзейнасць Ф. Скарыны — гэта апагей рэлігійна-асветніцкай дзейнасці ранняга нашага

Сярэднявечча, запачаткаванага Ефрасіння Полацкай, Кірылам Тураўскім і якую ў рамках другога паўднёва-балканскага ўплыву працягваў Грыгорый Цамблак. Вучоны арганічна спалучае шырокі погляд на гістарычны шлях развіцця нашай літаратуры з выкарыстаннем вялікага скарызназнаўчага матэрыялу, што дазваляе яму стварыць канцэпцыю духоўнага багацця беларускага народа. А. А. Лойка піша: «Ф. Скарына сыграў ролю будзіцеля народнай самасвядомасці, стаў сцвярдзальнікам асноваў гістарычнага быцця народа, беларусаў. Роля Скарыны-адраджэнца, будзіцеля ўсіх прыярытэтных пачаткаў у чалавеку, у тым ліку і нацыянальнай годнасці, застаецца і сёння нязгаснай» [7, с. 310]. Слушнасьць думкі вучонага пацвярджаюць скарызназнаўчыя навуковыя працы нашых аспірантаў, магістрантаў і студэнтаў.

Такім чынам, вучоныя філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта плённа і ўсебакова даследуюць творчую спадчыну Францыска Скарыны, якая была скіраваная да Чалавека, Асобы, Духоўнасці. Г. Я. Галенчанка, глыбока прааналізаваўшы перыпетыі жыццёвага і творчага шляху нашага асветніка, піша: «Уплыў Скарыны на духоўную культуру Беларусі і ўсходнеславянскіх народаў цяжка пераацаніць. У шырокім кантэксце як заснавальнік беларускага і ўсходнеславянскага кнігадрукавання ён вышэйшым чынам уздзейнічаў на зараджэнне новай духоўнай цывілізацыі і ў пэўнай ступені на збліжэнне славянскіх і еўрапейскіх народаў, лацінскай і грэка-візантыйскай Еўропы» [2, с. 134].

Літаратура

1. Булахаў, М. Г. Аб словаўтварэнні скарынінскіх выданняў / М. Г. Булахаў // 450 год беларускага кнігадрукавання / рэдкал. К. К. Атраховіч [і інш.]. — Мінск: Навука і тэхніка, 1968. — С. 315–345.
2. Галенчанка, Г. Я. Францыск Скарына ў паціне версій, стэрэатыпаў і міфаў / Г. Я. Галенчанка // Российские и славянские исследования. — Мінск: БГУ, 2008. — Вып. 3. — С. 123–136.
3. Каўка, А. К. Беларускае скарызназнаўства ў 20-я гады ХХ ст. / А. К. Каўка // Кніжная культура Беларусі: Да 500-годдзя з дня нараджэння Ф. Скарыны. — Мінск: ЦНБ імя Якуба Коласа, 1991. — С. 45–64.
4. Лабынцаў, Ю. А. Пачатак Скарынам: Беларуская друкаваная літаратура эпохі Рэнэсансу / Ю. А. Лабынцаў. — Мінск: Мастацкая літаратура. — 333 с.
5. Лойка, А. А. Дрэва жыцця / А. А. Лойка. — Слонім: ГАУПП «Слоніўская друкарня», 2004. — 624 с.
6. Лойка, А. А. Францыск Скарына, або Сонца Маладзёковае: раман-эсэ / А. А. Лойка. — Мінск: Мастацкая літаратура, 1990. — 382 с.
7. Лойка, А. А. Старабеларуская літаратура / А. А. Лойка. — Мінск: Вышэйшая школа, 2001. — 318 с.
8. Памяць і слава: Першы рэктар Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта — Уладзімір Іванавіч Пічэта / склад. С. М. Ходзін, М. Ф. Шумейка, А. А. Яноўскі; рэдкал.: С. У. Абламейка [і інш.]. — Мінск: БДУ, 2011. — 375 с.

9. Францыск Скарына і яго час: энцыкл. даведнік / рэдкал. І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. — Мінск: БелСЭ, 1988. — 608 с.
10. Шаблоўская, І. В. Сусветная літаратура ў беларускай прасторы / І. В. Шаблоўская. — Мінск: Радзёла плюс, 2007. — 303 с.
11. Шакун, Л. М. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы / Л. М. Шакун. — Мінск: Універсітэцкае, 1984. — 319 с.
12. Шакун, Л. М. Моватворчасць Ф. Скарыны ў асвятленні сучаснай навукі / Л. М. Шакун // Веснік БДУ. Серыя 4: Філалогія. Журналістыка. Педагагіка. Псіхалогія. — 1990. — № 3. — С. 19–23.
13. Шакун, Л. М. Стылістыка скорининских предисловий / Л. М. Шакун // Францыск Скарына — беларускі гуманіст, просветітель, перапечатнік. — Мінск, 1989. — С. 101–108.
14. Шакун, Л. М. Ф. Скарына і пытанні гісторыі беларускай літаратурнай мовы / Л. М. Шакун // 450 год беларускага кнігадрукавання / рэдкал. К. К. Атраховіч [і інш.]. — Мінск: Навука і тэхніка, 1968. — С. 305–315.
15. Шынкарэнка, В. К. Нястомных пошукаў дарога: праблемы паэтыкі сучаснай беларускай гістарычнай прозы / В. К. Шынкарэнка. — Мінск: Беларуская навука, 2002. — 207 с.
16. Яновіч, А. І. Выбраныя працы / А. І. Яновіч. — Мінск: Медысонт, 2011. — 267 с.